

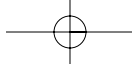

Natura 2000

Promotie van de voordelen : een socio-economische evaluatie

Case study in het Vijvercomplex van Midden-Limburg

Colofon

Deze brochure is een uitgave van WWF-Vlaanderen.
November 2002.

Bronnen:

Dit document is opgesteld op basis van de informatie verkregen in persoonlijke gesprekken met lokale belanghebbenden actief in het gebied (horeca-uitbaters, viskwekers, campinguitbater, provinciale en lokale toeristische diensten, private grondeigenaars, vertegenwoordigers van de Vlaamse Gemeenschap-Afdeling Natuur, en NGO's actief in het gebied). Aanvullende gegevens werden verkregen via officiële instanties, zijnde de GOM-Limburg, de Vlaamse Mestbank (VLM), en financiële gegevens van de Balanscentrale van de Nationale Bank. De inhoud van dit document werd besproken tijdens een lokaal klankbordgroepsgesprek.

Redactie:

Hans Desmyttere (WES – Onderzoek & Advies) en
Luc Dries (WWF)

Leescomité:

Lily Gora (Afdeling Natuur), David Beyen en Franka
Bytebier (WWF)

Illustraties:

Chris Onkelinx (cover, 11)
Hubert Lehaen (2)
Wildlife Pictures/H. Verbiesen (10),
Wildlife Pictures/R.&N. Henno (12),
Wildlife Pictures/H. Willocx (13)
Tom Verschraegen (8)
Erik Schoubs

Lay-out:

Safran.be (Brussel)

Verantwoordelijke uitgever:

Luc Dries (WWF), E. Jacquainlaan 90, 1000
Brussel

Wettelijk depot:

D/2002/6732/03

Alle rechten voorbehouden aan WWF. Het PANDA-
logo, het woord PANDA en de initialen van WWF
zijn handelsmerken van WWF – World Wide Fund
For Nature (vroeger World Wildlife Fund).

Deze brochure werd gedrukt op niet chloorge-
bleekt kringlooppapier (100% postconsumptie) dat
geen optische witmakers bevat. De gebruikte druk-
inkten zijn op basis van plantaardige en aromaatvrije
minerale oliën en bevatten geen zware metalen.

WWF

Emile Jacquainlaan 90

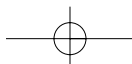
1000 Brussel

Tel.: 02/340.09.99

Fax : 02/340.09.33

e-mail: info@wwf.be

website: www.wwf.be

Inleiding

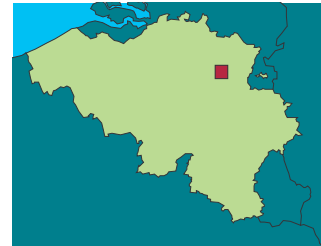
Het Europese netwerk van beschermde gebieden – Natura 2000 – wordt geleidelijk van concept naar realiteit omgezet. Momenteel is 15 % van het grondgebied van de Europese Unie in dit netwerk opgenomen. Maar ondanks de bemoedigende vooruitgang van de laatste jaren, heeft het ganse proces een aanzienlijke vertraging opgelopen.

Deze vertraging is gedeeltelijk te wijten aan het feit dat er lokaal vaak gevreesd wordt voor de verdere mogelijkheden tot economische ontwikkeling van deze gebieden. In de praktijk wordt er echter steeds vaker vastgesteld dat de aanduiding van Natura 2000-gebieden positieve effecten kan hebben op de lokale gemeenschappen en economieën.

De vertraging heeft echter een belangrijke impact gezien de voortdurende achteruitgang van de biodiversiteit in Europa, waar 64 endemische planten uitgestorven en 38 % van de vogels bedreigd zijn. In Noord- en

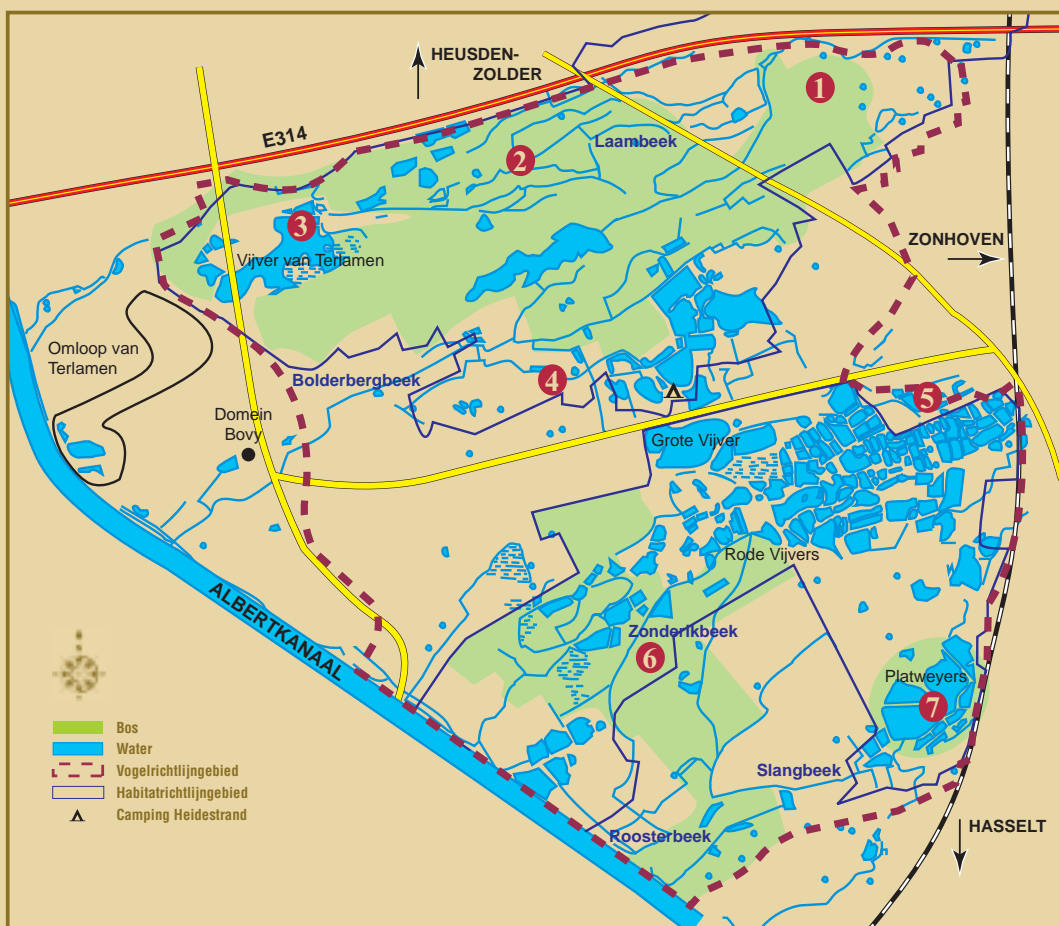
West-Europa zijn bovendien zowat 60% van de waterrijke gebieden verloren gegaan, terwijl de toestand van de bossen kritiek blijft en er in grote delen van Europa op achteruit gaat.

Om een betere implementatie van Natura 2000 te ondersteunen, werkten IEEP en WWF in 2002 aan een gezamenlijk project om de sociaal-economische voordelen van dit Natura 2000-netwerk te promoten. Het project, dat door de Europese Commissie financieel gesteund wordt, omvat zes lokale case studies, waaronder deze studie in het Vijvercomplex van Midden-Limburg. De studies onderzoeken samen de actuele en potentiële voordelen in aangeduide Natura 2000-gebieden in België, Denemarken, Oostenrijk, Spanje, Letland en Estland. Elke studie werd voorbereid door de nationale organisaties van WWF in nauwe samenwerking met de lokale actoren. In België werd tevens samengewerkt met het studiebureau WES – Onderzoek & Advies.

Vijvercomplex: Overzichtskaart met de belangrijkste deelgebieden en aantrekkingspolen

- 1 De Geelberg: moerassig gebied met graslanden en bosjes
- 2 Vogelsanck: vrij omvangrijk bos met de grootste vijver uit het Vijvercomplex
- 3 Terlaemen en het beschermd landschap Bolderberg: natte terreinen langs beken en een getuigenheuvel uit ijzerzandsteen
- 4 De Waterlozen: natuurgebied met vele kleine landschapselementen
- 5 Wijvenheide en Ter Donk: diverse kleine tot grote vijvers naast moerassen, bosjes, heide en weiden met houtwallen
- 6 Kolberg: bosrijk gebied met vijvers, beken, moerassen en hooilanden
- 7 De Platwijvers: vijvers afgewisseld met weiland en bos

Belangrijkste resultaten

Het Vijvercomplex heeft een oppervlakte van 2500 ha en is met zijn aaneenschakeling van vijvers, moerassen, heide, hooiland, bos,... en met een totale vijveroppervlakte van ongeveer 500 ha het grootste aaneengesloten vijvergebied van België. Het werd in zijn geheel aangeduid als Vogelrichtlijngebied, en belangrijke delen als Habitatrichtlijngebied.

De natuurwaarden, grotendeels te danken aan de inrichting van het gebied voor extensieve viskweek, zijn er vanaf de jaren '70 door vervuiling en door intensivering van de viskweek sterk op achteruit gegaan. De aanduiding als Natura 2000-gebied in 1996 heeft de NGO's en de Vlaamse overheid reeds toegelaten om met Europese steun (LIFE en EFRO) belangrijke investeringen in het herstel van de natuur te doen.

De roerdomp is de ambassadeur van het vijvergebied. Het herstel van zijn leefgebied heeft dan ook een belangrijke symbolische waarde.

Het gebied biedt echter ook een aantal belangrijke socio-economische voordelen. Zo verwelkomt het jaarlijks zo'n 20.000 recreanten, en heeft de aanwezige horeca-sector ongeveer 10% van zijn omzet aan de aanwezige natuur te danken. De belangrijkste economische sector is ongetwijfeld de viskweek (4 familiale viskwekerijen met 188 ha vijvers), die er een omzet van ongeveer 1.400.000 € realiseert. Daarnaast rekenen we ook nog landbouw en in mindere mate bosbouw. De totale directe gebiedsgebonden inkomsten bedragen ongeveer 2.700.000 €, en een extra 800.000 tot 1.100.000 € aan indirecte inkomsten. De directe tewerkstelling binnen én gebonden aan dit gebied, wordt geraamd op zo'n 50 à 60 voltijdse equivalenten (FTE). Wordt het multiplicatoreffect in rekening gebracht, dan bedraagt de totale tewerkstelling (direct + indirect) tussen 65 en 85 FTE.

De aanwezige natuurwaarden en de ligging ervan binnen een grotere "groene long", bieden het gebied – ondanks zijn beperkte toegankelijkheid – grote toeristisch-economische mogelijkheden, ook op Europees vlak (als "Doelstelling 2"- en "Phasing out"-gebied). Dit vereist wel een goede zoning, een duurzame ontwikkeling van de aanwezige economische sectoren, de uitbouw van een toeristische onthaalstructuur met natuureducatieve arrangementen, een degelijke promotie van het gebied, en een vergroting van het maatschappelijk draagvlak via een intensieve dialoog met alle lokale betrokkenen.

De huidige inspanningen voor natuurherstel en sensibilisatie, gekoppeld aan een dergelijke socio-economische ontwikkeling, zullen dit Natura 2000-gebied in de toekomst ongetwijfeld een zeer belangrijke economische, sociale en maatschappelijke meerwaarde geven.

Gebiedsbeschrijving

Het Vijvercomplex is gelegen in het noordoosten van België, en meer bepaald in de Provincie Limburg, in de driehoek gevormd door Hasselt, Zonhoven en Heusden-Zolder. Het is begrensd door het Albertkanaal in het westen en het zuiden, de autostrade Brussel-Genk (E314) in het noorden, en de spoorlijn Hasselt-Neerpelt in het oosten.

Met zijn totale oppervlakte van ongeveer 2500 ha is dit het grootste vijvergebied van België. Door zijn mozaïek van vijvers, beken, moerassen, rietvelden, heide, hooiland, loof- en naaldbos,... vormt het een belangrijk overwinterings-, broed-, rust- en foerageergebied voor tal van zeldzame of bedreigde water-, riet- en moerasvogels zoals de roerdomp, het woudaapje, de blauwborst en de bruine kiekendief, en voor soorten als de zwarte specht, de boomkikker, de grote modderkruiper, drijvende waterweegbree,... In de winter huisvest het tevens een heel belangrijke populatie krakeenden (2 % van de West-Europese populatie!).

De typische vegetaties voor voedselarme wateren zijn hier zodanig goed ontwikkeld dat dit vijvergebied ook op dit vlak uniek is voor België.

Geschiedenis van het gebied

Het gebied is ontstaan door het exploiteren van vennen voor viskweek en de ontginning van turf en ijzererts, waardoor de met water gevulde putten overbleven. In 1865 werd viskweek er een professionele bezigheid. Sindsdien is het vijverareaal er, onder andere door omzetting van hooilanden in vijvers, sterk toegenomen. Het zijn deze enorme wateroppervlakten en de variatie aan biotopen die hebben bijgedragen tot de grote biologische rijkdom in het gebied. Na 1970 gingen de natuurwaarden er echter op achteruit door een dalende milieukwaliteit (slechte

waterkwaliteit en pesticiden) en een modernisering in de visteelt.

“De extensieve viskweek lag aan de basis van de unieke natuurwaarden van het Vijvercomplex. De slechte milieukwaliteit in de jaren '70 en de intensivering van de viskweek onderdrukten deze ecologische waarde. De huidige tendens in deze sector en de aanduiding als Natura 2000-gebied bieden echter belangrijke mogelijkheden voor natuurherstel.”

(Lily Gora, Aministratief Afdeling Natuur)

Bescherming

De omgeving van Bolderberg en Terlamen werd reeds in 1940 aangewezen als beschermd landschap. In 1976 werd het gebied de Platwijers staatsnatuurreservaat. Het Vijvercomplex kreeg in de jaren '70 een overwegend groene bestemming op het gewestplan.

Het ganse gebied werd in 1988 aangeduid als Vogelrichtlijngebied. In 1996 werden grote delen aangeduid als Habitatrichtlijngebied. Voor Afdeling Natuur is het Vijvergebied Midden-Limburg tevens een pilootproject voor de opmaak van natuurrichtplannen in het kader van de invulling van het Vlaams Ecologisch Netwerk (VEN).

Tenslotte werden reeds de eerste stappen gezet om een groot gedeelte voor te dragen als waterrijk gebied van internationaal belang (Ramsar-gebied), ondermeer omwille van de aanwezige krakeendpopulaties.

Omkadering van het gebied

Het Natura-2000 projectgebied sluit aan bij een grotere “groene long”, waaronder een aantal natuurgebieden nabij de stedelijke kernen Hasselt en Genk. Dit globale regionaal natuurpark Midden-Limburg (met enerzijds een hoger gelegen gebied met heide en

bos, en anderzijds het lager gelegen vijver-complex) heeft reeds diverse toeristisch-recreatieve attractiepunten zoals de domeinen van Kelchterhoef, Hengelhoef, Bokrijk,

Kiewit, Herkenrode, Bolderberg, Bovy, het race circuit van Terlamen en diverse hotels.

“Het Natura 2000-gebied maakt deel uit van een grote groene long die aansluit bij het regionaal stedelijk gebied Hasselt-Genk en heeft een uniek karakter.”

(Lily Gora, Aminal-Afdeling Natuur)

Het is opmerkelijk dat het gebied – ondanks zijn potenties – nergens nominatief staat vermeld binnen bestaande lokale, landelijke of regionale ontwikkelingsplannen (zie Doelstelling 2, Visie Streekplatform, Toeristisch strategisch plan). Wel wordt melding gemaakt van het toeristisch valoriseren van het natuurgebied “Park Midden-Limburg” dat min of meer grenst aan het projectgebied.

Grote infoborden, door de natuurverenigingen in het gebied geplaatst, bieden informatie over de geschiedenis en de natuurwaarden van het gebied, en over het natuurherstel dat er plaatsvindt. Hiermee willen de organisaties het maatschappelijk draagvlak voor de natuur en het natuurbehoud vergroten.

Het Vijvercomplex van Midden-Limburg

HISTORIEK

Dit 2.500 ha grote Vijvercomplex is het grootste van België. De meeste vijvers werden aangelegd of ontstonden na het uitdiepen van vennen voor de ontginning van turf en ijzererts. Een doordachte aansenschakeling volgens het verval zorgt ervoor dat ze gevuld kunnen worden vanuit de beekjes. De viskweek dateert uit de Middeleeuwen. Lange tijd was het een nevenactiviteit tot Antoon Bijlens er in 1865 zijn broodwinning van maakte.

EN DE TOEKOMST?

Het zal niet eenvoudig zijn om de grote natuurlijke variatie van het Vijvercomplex in al haar glorie te herstellen. Hiervoor is samenspraak met alle gebruikers nodig. Dit is geen gemakkelijke opgave, maar een noodzaak om deze broek Europees natuurlijk erfgoed te behouden.

BIOLOGISCHE RIJKDOM

De artisanale visteelt bracht een grote biologische rijkdom mee. De rietvelden, moerassen en voedselarme wateren herbergen tal van dieren en planten. Voor de roerdomp vormde het Vijvercomplex het kerngebied van de Vlaamse populatie.

AANZET TOT HERSTEL

Daarom koos WWF-Belgium in 1997 het herstel van het leefgebied van de roerdomp als uitgangspunt voor een natuurproject in dit gebied. Daarnaast werden herstelmaatregelen voorzien voor de beekvalletjes en de bossen, heiden en weiden die met de vijvers en moerassen verweven zijn. Het initiatief kreeg belangrijke financiële steun uit het Life-fonds, dat projecten voor behoud en herstel van de natuur in Europa ondersteunt.

MINDERE TIJDEN

Na 1970 drong intensivering zich op. Vele vijvers degradeerden tot 'badkuipen' met steile, verstevigde oevers zonder gevarieerde begroeiing. Samen met waterverontreiniging zorgde dit voor een sterke afname van de flora en fauna, tot het verdwijnen van de roerdomp toe.

Door zijn mysterieuze verschijning en dito roep, die klinkt als een misthoorn of een loeiende stier in de verte, is de roerdomp voor natuurbeschermers het 'paradepaardje' van het rietmoeras. Deze reigerachtige is volledig beschermd in Europa.

De hoge natuurrijkdom en landschappelijke waarde leidden tot diverse beschermingsinitiatieven op nationaal en zelfs Europees vlak, nl. als Vogel- en Habitatrichtlijngebied. Natuurverenigingen ijveren hier al bijna een halve eeuw voor de oprichting van rustgebieden.

- 1 De Geelberg: moerassig gebied met graslanden en bosjes
- 2 Vogelsanck: vrij omvangrijk bos met de grootste vijver uit het Vijvercomplex
- 3 Terlamen en het beschermd landschap Bolderberg: natte terreinen langs beken en een geluigenheuvel uit ijzerzandsteen
- 4 De Waterlozen: natuurgebied met vele kleine landschapselementen
- 5 Wijvenheide en Ter Donk: diverse kleine tot grote vijvers naast moerassen, bosjes, heide en weiden met houtwallen
- 6 Kolberg: bosrijk gebied met vijvers, beken, moerassen en hooilanden
- 7 De Platwijers: vijvers afgewisseld met weiland en bos

WATERRIJKE NATUUR
DANKZIJ EN ONDANKS DE MENS

Dit Life-project is een samenwerkingsverband van

WWF-Belgium vzw

Natuurpunt Vlaanderen vzw

Stichting Limburgs Landschap vzw

Met de steun van

Het Life-Fonds van de Europese Commissie

De Provincie Limburg

FSC
© 1998
Forest Stewardship
Council A.C.
(FSC-SECR-0019)

Activiteiten in het Vijvercomplex

In het Natura 2000-gebied komen momenteel de volgende sociaal-economische activiteiten voor:

Land- en bosbouw, viskweek

Landbouw (vnl. akkerbouw en grasland), bosbouw (met houtkap) en natuurlijk de viskweek zijn de lokale producties die in relatie staan met de natuurlijke omgeving.

Er zijn in totaal 4 viskwekerijen die samen 188 ha vijvers exploiteren en 32 landbouwbedrijven (met minstens een deel van hun gronden, nl. ongeveer 312 ha) in het gebied gelegen.

Toerisme en recreatie

De belangrijkste toeristische aantrekkingspolen van de streek (Bokrijk, Hengelhoef, Kelchterhoef) en het race-circuit van Terlamen (Zolder) liggen buiten het Vijvergebied. Het bezoek van de toeristen (dag- en verblijfstoeristen) aan het gebied is dan ook eerder een afgeleide van een primair bezoek aan enkele toeristische attractiepunten in de ruimere omgeving.

Een uitzondering hierop vormt de centraal gelegen camping Heidestrand, die met zijn 720 standplaatsen en een openluchtzwembad vooral in de zomer veel bezoekers aantrekt. Het laat geen twijfel dat minstens een deel van de bezoekers aangetrokken wordt door de rust en de natuur van dit Natura 2000-gebied.

Daarnaast is er wel veel recreatief medegebruik (fietsen en wandelen) in de delen van het Natura 2000-gebied die publiek (en gratis) toegankelijk zijn: de omgeving van de Bolderberg, rond de Platwijers en rond de Rode Vijvers en het kapelletje.

De lokale bevolking (individuen, scholen, verenigingen) kan deze deelgebieden voor diverse sociale activiteiten aanwenden in functie van natuureducatieve initiatieven of gewoon ter ontspanning ("walks and talks").

De horecazaken in het gebied (vooral aan de Bolderberg) profiteren van deze situatie. Er is plaatselijk ook een manège met 500 leden.

Educatie en sensibilisatie

Binnen het gebied organiseren Stichting Limburgs Landschap, Natuurpunt en de plaatselijke VVV's geregeld begeleide natuurwandelingen, die jaarlijks circa 300 à 900 deelnemers aantrekken. Er bestaat tevens de mogelijkheid begeleide bezoeken te organiseren aan een plaatselijke viskweker. Het aantal jaarlijkse bezoekers varieert hier van 600 tot 950 personen.

Natuurbehoud

De Vlaamse overheid en de natuurverenigingen zijn in het gebied actief op het vlak van visievorming, natuurontwikkeling, -herstel, -beheer en -bescherming.

In 1997 startte WWF er i.s.m. Natuurpunt en Stichting Limburgs Landschap een project op, dat vnl. tot doel had het broed- en foerageergebied van de roerdomp te herstellen. Met de steun van het Europese LIFE-fonds (voor projecten in Natura 2000-gebieden), de Vlaamse overheid en de Provincie werden terreinen aangekocht en beheerswerken uitgevoerd, infoborden geplaatst en informatieve folders verspreid. Een computersimulatie berekende, uitgaande van herstelprogramma's voor het rietland, de overlevingskansen van de roerdomp en de relaties met andere roerdomppopulaties. Dit project liep af eind september 2002.

Complementair aan dit project hebben ook de Afdelingen Natuur en Bos & Groen binnen dit gebied gronden aangekocht om ze een natuurgericht beheer te kunnen geven.

Daarnaast is in opdracht van de Vlaamse overheid (Aminal) een eco-hydrologisch onderzoek uitgevoerd in het gebied.

Geregeld worden er door vrijwilligers inventarisaties van fauna en flora uitgevoerd.

"Ik doe mijn dagelijkse training reeds 10 jaar lang in het Vijvercomplex. Dit gebied is erg belangrijk voor mij, en niet voor mij alleen blijkbaar, want er komen steeds meer mensen joggen en wandelen. Ik denk dat de buurtbewoners zich steeds meer bewust worden van de waarde van het gebied."

(Marleen Renders, marathonloopster)

Ecologische voordelen

Drie diersoorten en één plantensoort uit Bijlage II van de Habitatrichtlijn komen er voor:

kamsalamander – *Triturus cristatus*
grote modderkruiper – *Misgurnus fossilis*
bittervoorn – *Rhodeus sericeus amarus*
drijvende waterweegbree – *Luronium natans*

Daarnaast leven er 4 amfibieënsoorten die door Bijlage IV van de Habitatrichtlijn beschermd worden:

heikikker – *Rana arvalis*
boomkikker – *Hyla arborea*
knoflookpad – *Pelobates fuscus*
rugstreeppad – *Bufo calamita*

Soorten uit de Vogelrichtlijn (Bijlage I), broedend of tijdelijk aanwezig, zijn:

roerdomp – *Botaurus stellaris*
woudaapje – *Ixobrychus minutus*
ijsvogel – *Alcedo atthis*
blauwborst – *Luscinia svecica*
bruine kiekendief – *Circus aeruginosus*
wespendief – *Pernis apivorus*
zwarte specht – *Dryocopus partius*
purperreiger – *Ardea purpurea*
porseleinhoen – *Porzana porzana*
zwarte stern – *Chlidonias niger*
grote zilverreiger – *Egretta alba*
visarend – *Pandion haliaetus*

De belangrijkste aanwezige habitattypes van de Habitatrichtlijn zijn:

2330 – Open grasland op landduinen
3110 – Mineraalarme oligotrofe wateren
3130 – Oligotrofe wateren
4010 – Noordatlantische vochtige heide
4030 – Droge heide
9190 – Oude zuurminnende eikenbossen
91E0 – Overblijvende of relictbossen op alluviale grond

Het gebied herbergt een aantal soorten die door de Habitat- of de Vogelrichtlijn beschermd worden., en een aantal habitattypes uit de Habitatrichtlijn (zie kader).

Bovendien herbergt het in de winter een belangrijke populatie kraakeend (ongeveer 2% van de totale West-Europese populatie!).

De bedreigingen

De grote natuurwaarden, die grotendeels te danken zijn aan de inrichting van de vijvers voor artisanale viskweek sinds 1865, zijn er sinds de jaren 1970 sterk op achteruitgegaan door o.m. vervuiling van het beekwater en modernisering van deze sector.

De situatie in het gebied verbetert echter langzaam. Zowel via het Life-project als via de reguliere aankopen van de Vlaamse overheid (Afdelingen Natuur en Bos&Groen) werden de laatste vier jaar in totaal meer dan 130 ha gronden aangekocht, waardoor momenteel ca. 350 ha in beheer zijn als bos- of natuurreservaat.

De hieraan gekoppelde inrichtingsmaatregelen hebben nu reeds geleid tot een verhoging van de biodiversiteit. Roerdomp en woudaapje zijn opnieuw in het gebied waargenomen, mede dankzij maatregelen voor het herstel van een open vijverlandschap (het kappen van binnendijkse houtkanten). Ook de boomkikker is er opnieuw waargenomen, met minstens 26 roepende mannetjes in het voorjaar van 2002.

Invloed van de afbakening als Natura 2000-gebied

De aanduiding van het gebied als Natura 2000-gebied heeft reeds de financiering van een aantal belangrijke natuurbehouds- natuurherstel- en sensibilisatie-activiteiten via het LIFE-fonds mogelijk gemaakt. Deze hebben niet alleen een positief effect op de aanwezige habitats en soorten, maar maken het gebied ook aantrekkelijker voor wandelaars.

Die aanduiding als Natura 2000-gebied en als onderdeel van het Vlaams Ecologisch Netwerk (VEN) zullen bovendien tot gevolg hebben dat er strengere eisen kunnen worden opgelegd aan activiteiten die mogelijk een significant negatieve impact hebben op soorten en habitats, waarvoor het gebied als Speciale Beschermingszone is aangeduid.

Voor dit gebied moet een natuurrichtplan worden opgesteld waarin behalve een gebiedsvisie ook maatregelen moeten worden geformuleerd om de vooropgestelde natuurstreefbeelden te bereiken. Tijdens de opmaak van dit richtplan is via een klankbordgroep overleg met de lokale betrokkenen voorzien. Met deze dialoog en het openbaar onderzoek is het de bedoeling dat er een breed maatschappelijk draagvlak ontstaat voor de concrete uitvoering van de voorgestelde maatregelen.

“De eerste vruchten van het LIFE-project worden al zichtbaar. Onlangs nog namen 10 pas gemetamorfoseerde boomkikkertjes een zonnebad op de oeverbegroeiing van een vijver. De verscheidenheid aan reigerachtigen is er groter dan ooit (7 soorten, inclusief roerdomp en woudaap). En onlangs werden vijf roepende visarenden gesignaleerd.”

(Chris Onkelinx, conservator Wijvenheide en Rode Vijvers – Natuurpunt)

Economische voordelen

Toerisme en recreatie

Hoewel de natuurgebieden en de privé-domeinen beperkt publiek toegankelijk zijn, wordt er momenteel reeds een behoorlijke actieve en passieve recreatie vastgesteld, waarop enkele horeca-instellingen inspelen.

De centraal gelegen camping Heidestrand is de belangrijkste toeristische trekpleister binnen het Natura 2000-gebied. Hij telt 120 vakantieplaatsen (12 % bezettingsgraad op jaarbasis) en 600 vaste plaatsen (97 % bezetting). Bijkomende activiteiten zoals caravanverkoop, cafetaria en zwembad verhogen de jaarlijkse omzet. Het aantal dagrecreanten die jaarlijks het zwembad en de cafetaria bezoeken, bedraagt 15.000 à 20.000 personen. De herkomst van de campingtoeristen is vooral de Limburgse fruitstreek, Nederland (Maastricht, Eindhoven), Duitsland (Aken, Dusseldorf) en Luik, terwijl de dagrecreanten meestal uit de streek (regio Hasselt – Genk – Sint-Truiden) komen.

Inzake toerisme kan wel nog worden verwezen naar een aantal **hotellerie-activiteiten** in het noordwesten van het gebied. Aangezien deze hotels in grote mate geënt zijn op belangrijke activiteiten buiten het gebied (autorace, zakenverblijven,...) zonder directe relatie tot het element “natuur”, mogen we uit de gesprekken met de stakeholders inschatten dat momenteel maximaal 10 % van hun omzet (of max. 200.000 à 300.000 EUR) gerelateerd is aan het gebied zelf.

“Alhoewel de klanten momenteel niet in de eerste plaats voor de natuur komen, is de ligging in een groene omgeving toch een belangrijke troef.”
(Roger Horions,
Hostellerie De Kluis)

In Heusden-Zolder zijn er tevens een 6-tal **jeugdlogiescentra** aanwezig, waarvan één is gelegen in het studiegebied.

Ook de **recreatieve activiteiten** in het gebied concentreren zich vooral in het noordwesten van het gebied (omgeving Bolderberg). Hierbij dient wel te worden gesteld dat de plaatselijke VVV Heusden-Zolder de recreatieve activiteiten binnen het gebied wenst te beperken tot de omgeving rond de Bolderberg (en enkele fiets- en wandelroutes), en veeleer de recreanten wenst te richten op het domein Bovy dat net buiten het gebied ligt en over de nodige onthaalinfrastructuur (cafetaria, speeltuin,...) beschikt.

De recreatieve activiteiten in het studiegebied behelzen een provinciaal fietsroutenetwerk, lokale fiets- en “natuur”wandelroutes, lokale cultuurtoeristische aantrekkingspunten, arrangementen voor groep- en schooluitstappen, een provinciaal toeristisch ruiterspad en mennerpadennetwerk (in ontwerpfasen), een permanent bewegwijzerd mountainbikeparcours en geleide bezoeken aan een viskwekerij.

Dankzij de aanduiding als Natura 2000-gebied en het hieraan verbonden LIFE-project, konden aan de Bolderberg en de Rode Vijvers een aantal hoogkwalitatieve infopanelen geplaatst worden die recreanten informatie verschaffen over de natuurwaarden van het gebied en de beheerswerken die in het kader van dit LIFE-project in het gebied gerealiseerd werden. Aan de Rode Vijvers werd naast het infobord zelfs een ruime zit- en picknickhoek geïnstalleerd.

Raming aan het aantal recreanten dat het gebied jaarlijks bezoekt

Dagrecreanten (1)	20.000
Deelnemers aan begeleide natuurwandelingen (NGO's)	200
Deelnemers aan begeleide natuurwandelingen (VVV)	100-700
Deelnemers aan begeleide bezoeken aan viskwekerijen	600-950

(1): Het aantal verblijfstoeristen is niet gekend.

Zachte recreatie, één van de grote troeven van het gebied

“Het gebied heeft op toeristisch en recreatief vlak grote potenties.”

*(Marcel Dumon,
Toeristische Dienst
Heusden-Zolder)*

Landbouw

De landbouwactiviteiten in het projectgebied hebben voornamelijk betrekking op akkerbouw en grasland (tijdelijk of permanent). Circa 32 landbouwbedrijven zijn actief in het gebied. De gronden gelegen in het projectgebied nemen 31% in van de totale cultuuroppervlakte van de betrokken landbouwbedrijven. De totale betaalde oppervlakte in het gebied bedraagt momenteel circa 312 ha. De 'toegevoegde waarde' van deze teelt (uitgedrukt in Bruto Standaard Saldo) bedraagt ongeveer 209.000 EUR.

Viskweek

Er zijn in het gebied 4 familiale viskweekbedrijven actief, die samen 188 ha vijver exploiteren. Ze zijn gericht op de kweek van vis bestemd voor de consumptie, het uitzetten in openbare of privé-visplaatsen (visclubs, ...) en op sierviskweek. Sinds de jaren '70 hebben ze hun opbrengsten verhoogd door modernisering en door vissen in te voeren vanuit Oost-Europa. De omzet in het gebied wordt momenteel geraamd op 1.400.000 EUR. De laatste jaren lopen de activiteiten op bepaalde plaatsen schijnbaar terug. De aalscholers, waarvan het aantal geleidelijk stijgt, worden in toenemende mate als een probleem voor de rendabiliteit van de viskweek beschouwd. Ook werd uit de gesprekken met de kwekers afgeleid dat het moeilijk is om personeel te vinden.

Bosbouw

In tegenstelling tot vroeger (bijvoorbeeld productie van dennen voor stouthout in de steenkoolnijverheid) zijn de economische bosbouwactiviteiten eerder beperkt. De geraamde omzet in de privé-sector bedraagt circa 40.000 EUR. Ook de overheid haalt soms een kleine omzet uit de verkoop van hout afkomstig van beheerswerken (6700 EUR in 2000).

“Je moet in de viskweek geboren zijn, anders wil je het niet doen.”

(Roger Vandeput, viskweker)

De aanduiding als Natura 2000-gebied heeft sinds 1997 reeds meer dan 3,7 miljoen € aan investeringen in het natuurbehoud aangetrokken.

Moerashertshooi

Gebiedsgebonden inkomsten (ramingen voor 1999)

	in €
Bruto Standaard Saldo landbouw (BSS)	209.000
Omzet viskweek	1.400.000
Omzet horeca en camping	1.000.000
Omzet bosbouw (privé)	40.000
Omzet diverse (verhuur vijvers, visclubs, jachtrechtinkomsten ...)	9.000
Totaal	2.658.000

Directe voordelen uit financiering

Heel recent werden er twee projecten in het gebied afgerond, die van Europese steun genoten:

1/ het Life-project “Aanzet tot het ecologisch herstel van het Vijvercomplex Mid-den-Limburg” van WWF met Natuurpunt en de Stichting Limburgs Landschap. Het project wordt medegefinancierd door de provincie Limburg, en indirect ook door het Vlaamse Gewest, de provincie en de betrokken gemeenten.

2/ een ecohydrologische studie, in opdracht van Afdeling Natuur en met steun van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO). Deze onderzocht de waterhuishouding van het gebied en leverde belangrijke gegevens op voor het toekomstig beheer van het Natura 2000-gebied.

Financiering van het Life-project (1998-2002)

Inkomsten	in €
Europa (LIFE)	410.749
Vlaams Gewest	579.348
Provincie	19.292
Gemeenten	4.220
Eigen inbreng WWF	105.260
Totaal	1.118.869

Uitgaven	in €
Personeel	200.000
Externe bijstand, beheerswerken	191.126
Duurzame gebruiksgoederen	17.130
Grondverwerving	683.029
Informatie en sensibilisatie	6.068
Overige	21.516
Totaal	1.118.869

De directe sociaal-economische voordelen van dit LIFE-project betreffen de tewerkstelling (1 tot 4 deeltijdsen), de uitgaven inzake grondverwerving (circa 61% van de projectkosten), de uitbestede beheerswerken, de werkingskosten en de investeringskosten (als voorbeeld van multiplier voor de ruime regio). Dit geldt trouwens ook voor de uitgaven inzake extern ingebrachte expertise (de roerdompstudie).

Ook de Vlaamse overheid investeerde in het gebied, met name in haar natuurreservaten Platwijers en Wijvenheide. Dit brengt het totaal in het natuurbehoud geïnvesteerde bedrag voor het Natura 2000-gebied tussen 1997 en 2002 op:

Investerings in natuurbehoud (1997-2002)

	in €
LIFE-project	1.118.869
Ecohydrologische studie (EFRO)	58.833
Natuurreservaten (AMINAL) waarvan	2.547.607
– personeel:	327.464
– investeringen en andere kosten:	1.878.337
– studies (externe prestaties):	341.806
Totaal	3.725.309

Volledigheidshalve dient nog te worden vermeld dat voor het domein Bovy in het verleden Europese “Doelstelling 2”-middelen werden ingebracht met het oog op een kwalitatieve en duurzame invulling en ontwikkeling van het domein (onder meer de financiering van het beemdenpad en de bezoekersparking).

Indirecte voordelen

Het is min of meer mogelijk een beeld te krijgen van de geldstroom naar het gebied of naar de diensten die rechtstreeks verbonden zijn aan het gebied. Maar inschatten hoe dat geld verder circuleert in de lokale economie en voordelen voor anderen met zich meebrengt (bv. hotels die op hun beurt aankopen doen), is zeer moeilijk. Hiervoor worden normaal lokale economische multipliatoren gebruiken.

Uit nationaal onderzoek blijkt dat dergelijke multiplicatoreffecten – afhankelijk van de “openheid” van de regio inzake geldstromen – variëren van 1,3 tot 1,4. De indirecte voordelen kunnen dan ook geschat worden op 800.000 tot 1.100.000 €.

Voordelen voor tewerkstelling

De lokale tewerkstelling (in relatie tot het aspect natuur) is vooral terug te vinden in de campingactiviteiten (en horeca), viskweek, natuurbeheer en landbouw en bedraagt momenteel 50 à 60 personen (zie hieronder). Het effect van een volwaardige maar voor het gebied aanvaardbare toeristisch-recreatieve invulling, is op basis van de huidige beschikbare gegevens moeilijk in te schatten. De ervaring met andere toeristisch ontsloten groene gebieden leert echter dat de impact aanzienlijk kan zijn.

Directe tewerkstelling binnen het gebied

De directe tewerkstelling binnen het gebied wordt volgens de beschikbare gegevens voor 2001 geraamd op:

	FTE
Natuurbehoudsorganisaties	2,9
deeltijdsen (1,4 FTE), 1 vrijwilliger; maximaal 2,4 FTE is toe te wijzen aan het LIFE-project.	
Overheid (Afdelingen Natuur en Bos&Groen):	3,0
voor planning en beheer, een natuur- en een boswachter	
Horeca + camping (raming):	12,0
9 voltijdsen, 5 deeltijdsen (0,6 FTE) en 15 jobstudenten (2,5 FTE)	
Viskwekers	11,0
Private grondeigenaars (raming)	9,0
(jachtopzichter, arbeiders, onderhoudspersoneel, ...)	
Manèges (raming)	6,0
Landbouw (raming) *	12,0
Totaal	55,9

* 32 landbouwers zijn actief in het gebied. Inzake tewerkstelling op bedrijfsniveau moet dit aantal worden verhoogd met helpers en meewerkende gezinsleden (x 1,2). Rekening houdend met het feit dat gemiddeld 31% van de bedrijfsgronden binnen het studiegebied liggen, wordt de landbouwtewerkstelling in het gebied bijgevolg geraamd op circa 12 FTE.

Tewerkstelling binnen het Life-project

	1998	1999	2000	2001	2002
FTE	0,5	0,5	2,8	2,4	0,5

Directe tewerkstelling buiten het gebied

Studies over toelevering in dit gebied zijn niet voorhanden. Weliswaar is er een belangrijke toelevering naar dit gebied, inzake

voeding, meststoffen, machines voor landbouw en viskweek, producten en materiaal voor horeca en camping, onderhoudsmachines voor bosbouw. De tewerkstelling buiten het gebied mag momenteel niet hoger geraamd worden dan 2 tot 5 FTE. Kenmerkend voor dit gebied is wel dat een aantal horecabedrijven vlak buiten het gebied liggen, maar toch in beperkte mate (zullen) meegenieten van een hoge(re) toeristisch-recreatieve belevingswaarde in het gebied.

Indirecte tewerkstelling

Studies in België en Nederland tonen aan dat afhankelijk van de mate waarin het rollend geld in de lokale economie blijft, er een multiplicatoreffect optreedt van 1,3 à 1,4. De totale impact op het vlak van (directe en indirecte) tewerkstelling bedraagt bijgevolg 65 à 85 FTE.

Tewerkstelling in de regio

De ruimere regio Midden-Limburg (voormalig mijngebied) wordt op tewerkstellingsvlak gekenmerkt door een paradoxale situatie. Enerzijds is er een snellere economische groei in de regio dan gemiddeld in Vlaanderen, maar anderzijds is er een hoge werkloosheidsgraad (8,9 % in het arrondissement Hasselt). Een verklaring voor deze zogenaamde paradox is het feit dat de economische groei niet hoog genoeg is in vergelijking met de groei van de beroepsbevolking. Daarenboven heeft Midden-Limburg een relatief jonge bevolking.

Naast de overgang van een productie- naar een kenniseconomie kiezen de besturen bij het uitstippelen van een strategie voor de regio ook voor het uitspelen van toeristische, recreatieve en groene troeven. Indien de verantwoordelijke besturen het Natura 2000-gebied toeristisch-recreatief wensen te profileren, zal dit de totale tewerkstelling in het gebied positief doen evolueren.

Voordelen voor landelijke en regionale ontwikkeling

Het projectgebied situeert zich in de regio Midden-Limburg, een regio die de voorbije decennia belangrijke reconversie-inspannin-

gen heeft doorgevoerd in het kader van de stopzetting van de mijnactiviteiten. De doelstelling van deze regionale ontwikkelingsplannen ligt vooral in het creëren van een evenwichtig samengesteld economisch weefsel, waarin een voldoende gediversifieerd industrieel weefsel de basis vormt van de tertiaire activiteiten. Daarnaast kunnen een aantal tertiaire activiteiten een autonome groei genereren, zoals onder meer de toeristische sector.

Deze regio kon in het verleden rekenen op financiële steun van Europa via Doelstelling 2. Voor de huidige programmeringsperiode 2000-2006 ligt een gedeelte van het projectgebied in het Doelstelling 2-gebied, namelijk alles op grondgebied Heusden-Zolder. Het gedeelte van het projectgebied op grondgebied Zonhoven of Hasselt situeren zich in het Phasing Out-gedeelte. Een analyse van deze programma's leert evenwel dat het gebied niet nominatief wordt vermeld onder de te subsidiëren acties, maar wel zijn er maatregelen beschreven waar diverse toepassingsmogelijkheden zijn voor het Natura 2000-gebied.

De streekvisies van het streekplatform en de GOM-Limburg nemen het projectgebied evenmin op in hun ontwikkelingsstrategie, maar leggen wel de nadruk op het aspect "natuur en groen" in de toeristische uitbouw in Limburg. Bovendien versterkt dit de woon-, leef- en werkomgeving van de regio.

Recent werd een toeristisch-recreatief strategisch plan opgesteld voor de Provincie Limburg, waarin o.m. het toeristisch aanbod wordt geprofileerd, mede met aandacht voor de groene troeven. Het gebied zou in dit verband structureel en specifiek opgenomen moeten worden in een regionale toeristisch-recreatieve visievorming en zou samen met het regionale natuurpark "Midden-Limburg" (en andere nabijgelegen natuurparken) op promotioneel vlak moeten worden uitgespeeld als groene regio. Het gebied kan ook ingepast worden in de promotieactie "Limburgse Natuur" in het jaar 2004.

Kraakeend

Het Natura 2000-gebied creëert momenteel reeds een totale tewerkstelling van 65 tot 85 voltijdse banen.

“Toerisme, recreatie en natuurbeheer versterken de woon-, leef-, en werkomgeving van de Midden-Limburgers.”

(Streekvisie Streekplatform Midden-Limburg juni 1999, blz. 166)

Hoe de socio-economische voordelen in de toekomst optimaal benutten ?

Een goede zonering voor natuur en economie

Het LIFE-project gaf een belangrijke aanzet aan het herstel van de unieke fauna en flora van dit Natura 2000-gebied. Uit het natuurrichtplan (voorzien ter realisatie van Natura 2000 en van het Vlaams Ecologisch Netwerk) zal moeten blijken “welke” natuur “waar” zal worden nagestreefd, en waar socio-economische activiteiten mogelijk zijn.

Er zullen naast de “natuurreservaten” – waarin het natuurbehoud de enige doelstelling is – ook (verwevings)gebieden zijn, waar de huidige grond(water)gebruikers zullen worden ingeschakeld in een natuurvriendelijker en door Europa en Vlaanderen gesubsidieerd beheer, terwijl in andere gebieden bepaalde economische activiteiten kunnen worden geïntensiveerd.

Een dergelijke zonering en het stellen van bepaalde randvoorwaarden in het natuurrichtplan (en bij de vergunningverlening) moeten duidelijkheid brengen betreffende de ontwikkelingsmogelijkheden van de verschillende sectoren.

De structurele uitbouw en promotie van de natuurgerichte recreatie

Een belangrijke tendens die in de kaart van het gebied kan spelen, is het groeiend economisch belang van de natuurbeleving. Diverse wetenschappelijke onderzoeken (via economische input-output-tabellen) tonen aan dat natuurgebieden een aanzienlijke economische waarde creëren. Deze waarde is evenwel onder meer afhankelijk van de omvang en toegankelijkheid van het gebied.

Belangrijk succesfactoren voor deze toekomstige ontwikkeling zijn dan ook de oprichting binnen of aan de rand van het gebied van een toeristisch-recreatief bezo-

kerscentrum met natuureducatieve invulling, het visueel toegankelijk maken van het gebied (met borden en bewegwijzerde paden), en het opnemen van het projectgebied in een groter gebied dat professioneel moet worden uitgewerkt als toeristisch-recreatief product met natuureducatieve waarde.

De diverse, soms ad hoc georganiseerde begeleide natuurwandelingen en bezoeken aan de viskwekerij vormen reeds enkele (kleinschalige) voorbeelden van ‘good practice’ en van stappen in die richting. Ook de campingbezoekers zouden op termijn via projecten op het vlak van “duurzaam toerisme” meer betrokken kunnen worden bij het aspect “natuurbehoud”.

Er is echter dringend een integratie nodig van het gebied binnen een ruimere gebiedsvisie. Deze kan, gekoppeld aan een goede promotie van zijn troeven op het vlak van natuurgerichte recreatie, het gebied in de toekomst een belangrijke socio-economische

Een goede zonering is nodig om zowel de natuur (hier de boomkikker) als de economie de nodige kansen op een optimale ontwikkeling te geven.

“Momenteel heb ik de neiging mijn klanten voor fiets-, ruiter- of wandelactiviteiten naar andere gebieden te sturen omdat die beter “uitgewerkt” zijn tot een toeristisch-recreatief product.”

*(Alfred Vandikkelen,
Het Laamhof –
Hotel voor mens en
paard)*

meerwaarde geven. Het zou een gemiste kans zijn deze toeristisch-recreatieve troeven in de nabije toekomst niet optimaal te benutten en verder te ontwikkelen.

Deze recreatieve uitbouw mag evenwel het behoud van de belangrijke natuurwaarden en van grote niet-toegankelijke kerngebieden niet in de weg staan (nood aan een goede zonering).

De noodzaak voor een maatschappelijk en politiek draagvlak

Voor beheersactiviteiten, inventarisaties en geleide wandelingen wordt sinds jaren een beroep gedaan op vrijwilligers. Voor sommige beheerswerken in het kader van het LIFE-project werden bovendien werknemers van een sociale werkplaats en alternatief gestraften ingeschakeld.

Ook de infoborden die in het kader van dit project geplaatst werden, en de verdere uitbouw van de wandel- en fietsmogelijkheden in het projectgebied, zullen het maatschappelijk draagvlak onder het grote publiek zeker nog verhogen.

Uit de gesprekken met een aantal belangrijke grondeigenaars is echter gebleken dat zij bijzonder slecht geïnformeerd zijn over de beperkingen en de mogelijkheden die de afbakening van hun gronden als Natura 2000-gebied met zich zullen meebrengen. Dit roept onvermijdelijk een (overigens nutteloze) aversie tegen deze nieuwe ontwikkelingen op. Alhoewel de wederzijdse gesprekken en een in het kader van dit project ingerichte workshop reeds voor meer begrip hebben gezorgd, zullen er in de toekomst nog belangrijke communicatie-inspanningen geleverd moeten worden. Het openbaar onderzoek rond de afbakening van het VEN is daarin ongetwijfeld een eerste belangrijke stap.

Het groeiend economisch belang van natuurbeleving is een troef die het gebied een belangrijke socio-economische meerwaarde kan geven. De uitbouw van dit toeristisch-recreatief potentieel moet echter gekoppeld worden aan een integratie ervan binnen een ruimere gebiedsvisie en aan een professionele promotie.

Mits aan enkele randvoorwaarden wordt voldaan, kan het Vijvercomplex een belangrijke socio-economische meerwaarde opleveren.

Besluit

Het Natura 2000-gebied heeft naast zijn gekende natuurwaarden, waarvoor het zowel op basis van Vlaamse als van Europese criteria afgebakend werd, ook belangrijke sociaal-economische voordelen (gecreëerde tewerkstelling en toegevoegde waarde), die zich momenteel binnen de bestaande economische activiteiten in het gebied situeren: viskweek, landbouw, campingactiviteiten, bosbouw en passieve recreatie.

Momenteel wordt in het Natura 2000-gebied een directe gebiedsgebonden tewerkstelling gecreëerd van circa 50 à 60 FTE (voltijdse, deeltijdse en seizoenale tewerkstelling samen), of 60 tot 85 FTE indien de tewerkstelling buiten het gebied en de indirecte tewerkstelling worden meegerekend.

Daarnaast bieden de natuurbehoudactiviteiten van de Vlaamse overheid en de NGO's in het gebied, te danken aan zijn afbakening als Natura 2000-gebied, een sociaal-economische meerwaarde, waaronder tewerkstelling en een verhoging van de natuurbelevingswaarde voor de lokale bevolking, toeristen en recreanten. Naar de toekomst toe kan een "hersteld" natuurgebied een belangrijke rol krijgen in de regionale econo-

mie (gezamenlijk met de nabijgelegen natuurgebieden).

Er zijn echter wel dringend impulsen nodig voor een duurzame ontwikkeling van de viskweek, de landbouw (akkerbouw en grasland) en vooral ook van het toerisme, dat een bijzonder groot potentieel heeft. Hiervoor zullen in de toekomst ongetwijfeld belangrijke financieringsmechanismen aangesproken kunnen worden. Voorwaarden voor dergelijke ontwikkelingen zijn uiteraard een kwalitatieve invulling en een gepaste zoning, die zowel voor economie als ecologie de nodige kansen biedt.

Bovendien kunnen een natuurgerichte inrichting en beheer, een ecologisch verantwoorde ontsluiting en een actieve informatieverstrekking een breed maatschappelijk draagvlak voor het gebied creëren. Indien dit bovendien geïntegreerd wordt in een bredere visie en gepromoot wordt binnen een toeristisch totaalpakket, zal het Natura 2000-gebied in de toekomst ongetwijfeld nog een belangrijke economische, sociale en maatschappelijke meerwaarde opleveren.

WWF

WWF-Belgium

Luc Dries
Emile Jacquainlaan 90
1000 Brussel

Tel.: 02/340.09.68
Fax : 02/340.09.33
e-mail : luc.dries@wwf.be
website : www.wwf.be

WWF European Policy Office

Sandra Jen
Tervurensesteenweg 36
1040 Brussel

Tel. : 02/743.88.13
Fax: 02/743.88.19
E-mail: sjen@wwfepo.org

Institute for European Environmental Policy (IEEP)

Clare Coffey
Avenue des Gaulois 18
1040 Brussel

Tel. : 02/738.74.71
Fax : 02/732.40.04
E-mail : ccoffey@ieeplondon.org.uk

Dit project wordt financieel gesteund door de Europese Commissie.

